

Recensioner

---

*Karin Becker, Erling Bjurström, Johan Fornäs,
Hillevi Ganetz (red.):*

Medier och människor i konsumtionsrummet

Nora: Nya Doxa, 2002, 425 s., ISBN 91-578-0410-9

Det medialiserede forbrugersamfund kan forekomme så mange-facetteret, kaleidoskopisk – for ikke at sige uoverskueligt – at det er en umulig opgave at foretage en systematisk kortlægning af samspelet mellem medier og forbrug. Det er ikke desto mindre hvad forskergruppen bag denne bog (og en række beslægtede udgivelser) har sat sig for at gøre: "(...) det er otildfredsstillende at stændigt bara dra slutsatsen att allt är väldigt komplext och blandat i största allmänhet. Det behövs sätt att visa mer precist vilka sorters samspel som finns, så att kompleksiteten inte bliver till något helt ohanterligt kaos" (298). Sætningen forekommer i Johan Fornäs's perspektiverende efterskrift, men kan ses som en beskrivelse af den intention der ligger bag hele det ambitiøse såkaldte 'Passage-projekt', som forskergruppen i en årrække har arbejdet med.

Det er bogens, og projektets, formål – med indkøbscentret Solna Centrum som empirisk lokalitet – at kortlægge samspelet mellem konsumtion og kommunikation i det medialiserede samfund. Hvor den tidligere udgivelse af samme forskergruppe: *Passager: Medier og kultur i ett köpcentrum* (Becker et al. 2001) foretog en fortolkningsmæssig pejling på *konsumtion* anskuet som kommunikation, sætter bogen her fokus på den komplementære problematik: *kommunikation* anskuet som konsumtion. Dette chiasme-forhold mellem kommunikation og konsumtion udtrykkes elegant i Habermas-allusionen i titlen på den tredje publikation fra projektet: *Det kommunikativa handlandet. Kulturelle perspektiv på medier og konsumtion* (Bjurström, Fornäs & Ganetz 2000), der indeholder en dybtgående udredning af det samlede Passage-projekts teoretiske grundlag.

I denne bogs indledning "Kommunikation som konsumtion" fører Johan Fornäs kort læseren ind i forskergruppens videnskabelige univers: "Varje

konsumtionshandling ingår i sociala sammanhang där mening skapas och utväxlas, och det som är speciellt med medievaror är att deras köp och bruk har sådant meningsskapande till huvudsyfte" (9). Analyserne af mediernes kommunikative liv i Solnacentret bygger alle på en fælles teoretisk optik, der indeholder tre bærende hovedtemaer: 1. *Kredse*, hvor det intermediale samspil mellem medietyper analyseres; 2. *Kæder*, der kigger på mediebrugets tidslige forløb fra valg over køb/anskaffelse og brug til bortskaffelse, og 3. *Kontekster*, hvor mediebrugens rumlige kontekster analyseres, konkret fra butikscentret til hjemmet, og mere generelt i de lokale, nationale og globale samfundsrum. Disse tre hovedtemaer fungerer som en art musikalsk partitur for de forskellige etnografiske undersøgelser, samtidig med at disse har den frihed til at improvisere som er nødvendig for en genstandssensitiv forskningsproces. Indledningen forklarer også kort inspirationen fra Benjamins "grandiøst oavslutade *Passagearbejde*" (10), hvori han skildrer passager, arkader og varehuse i 1800-tallets Paris i en analytisk montageform der tilsammen udgør et signalement af den tidlige kapitalismes hverdagsliv.

Martin Gustavsson analyserer i det veldokumenterede men lidt omstændelige kapitel "Mediemaskiner: Kommunikationens hårdvaror" selve medieapparaterne som kulturelle objekter, i tre forskellige perspektiver: et *statsligt* der handler om pantemyndighedernes definition af hvad der skal regnes for "et forventat objekt i ett 'normalt' hem" (29); et *markeds*mæssigt der med Expertkæden som case påpeger koncentrationen på hjemelektronikmarkedet og den deraf følgende ensretning af vareudbuddet; og et *borger*perspektiv der ikke ser på teknikkens anvendelse men udelukkende på de "modstandstaktikker", som forbruger-borgere be-

nytter i kampen mod hard- og softwarebranchernes magt (forbrugerklager over markedsføring; sortlisting på nettet; piratkopiering).

I kapitlet "Tidninger og tidsskrifter: Transnationella forbindelser" ser Leonor Camauër på aviser og tidsskrifter som katalysatorer for informations- og identitetsprocesser på tværs af lokale, nationale og transnationale rum, og på spændingsfeltet mellem aviskioskens kommercielle og bibliotekets offentlige rum. Publikationsudbud, visuel tilgængelighed, opstillingslogik, samt migranternes brugsmønstre gennemgås meget deskriptivt, med analytiske indsigter der er ganske upåfaldende – fx at disse medier "utgör ett band til tilläsarnes ursprungsland och dess språk, kultur och föreställningsvärld" (78).

Hillevi Ganetz og Karin Lövgren beskriver i "Böcker: Urvalsprossesser i bokhandeln" bogbranchens udvikling og i lyset heraf butiksrummets organisering og design for at kunne udsige noget om boghandelns betydning for bogkøberens valg og køb. Som i det foregående kapitel er der overvejende tale om en kondensering af almenviden, her om bogmarkedet. Dog præsenteres der en interessant indsigt fra det observerende feltarbejde: De ansatte lader kunderne være i fred – i modsætning til anden detailhandel "sker det ingen aktiv försäljning" (102). Iagttagelsen følges af et spændende ræsonnement om bogen som vare i spændingsfeltet mellem en kommerciel verden og en kulturel verden hvor salg kræver en tilbagetrukket lidt ophøjet atmosfære uden forsøg på at overtale til køb.

Det er kortlægningen af menneskers formål med boganskaffelser, der er emnet for Hillevi Ganetz's kapitel "Böcker: Lån och gavor". Hun baserer undersøgelsen af eget-køb, bibliotekslån og gavekøb på en cyberetnografisk tilgang, hvor hun iagttagere de "bogorme" der befolker en internet-diskussionsliste. Især den fortolkningen af boggavekøb og gavehensigter hæver sig over det detail-registrerende: De antropologiske gaveteorier benyttes kreativt til at finde regelmæssighederne i de ambivalente hensyn, som informanterne anlægger ved boggaver til henholdsvis nært- og fjernerestående 'andre'.

I "Affischer och kort: Bildgenrer i bruk" undersøger Anette Göthlund menneskers forbrug af plakater, kort og andre ikke-kunstneriske billeder, med billedkædebutikken Galerix som observations- og interviewlokalitet. Hun undersøger såvel butikens visuelle miljø som forbrugernes italesættelser af købs- og brugssammenhænge, og frembringer dermed viden om et hverdagsbilledrum, der har været oversat af såvel kunsthistoriske som medieanalytiske tilgange. Analyserne er ind imellem ret

inkonklusive og spekulative, men formår glimtvis at fange spændende betydningsprocesser, fx. den måde hvorpå rammeværkstedet i selve butikken kan fungere auraskabende for de masseproducerede hverdagsbilleder.

Karin Becker beretter i "Fotografier: Lagrade bildminnen" med udgangspunkt i to fotobutikker om hvordan fotografiet er indvævet i menneskers hverdag. Analysen slutter i et delvist opgør med Benjamin med spændende refleksioner om fotografiet som reflektivt medie: hvordan mennesker ved at tage fotos "får syn på sig själv" (176). Kan det ikke være således, spørger hun, at det at fotografere på eventkulturens offentlige steder fungerer som en personlig investering i det masseproducerede forbrugsrum der genindfører aura og ægthed for det fotograferende individ?

Lars Kaijser rapporterer i "Telefoni: Mobile gränser" fra et etnografisk feltarbejde i Solna Centrum om mobiltelefoner, kombineret med en tekstanalyse af mobiltelefoners italesættelse i aviser, i etikettebøger og på nettet.. Det overordnede perspektiv i denne analyse, der er en af de mest indsigtstrie i bogen, er at mobiltelefonen ses som en uroskabende budbringer af og medproducent af en ny tid, mens den bliver gjort til medium for forhandlinger om identiteter og grænsedragninger i det sociale rum. Analysen indeholder spændende etnometodologiske observationer og refleksioner om det offentlige samtalerums grænsedragninger og kroppens rolle heri, og om betydningen af brugernes alder for om det er første eller andet led i dette "tooltoy" der dominerer dets brug og italesættelse.

Hasse Huss følger dernæst i et portrætinterview – "Musik: Egna ljudspår" – et amatørpigebands musikalske verden i krydsfeltet mellem musikkonsumtion og –produktion, og belyser de vilkår som bandet er underlagt i en mandsdomineret musikbranche med kommercielt styrede konventioner og forventninger. På sine egne præmisser leverer Huss et medrivende narrativt forløb med stigende spændingskurve frem mod bandets store koncert. I bogens kulturvidenskabelige sammenhæng stikker den new journalism-prægede fremstilling lidt ud, især når Huss fortæber sig i personlige sammenligninger af historiske bluesnumre og girlgroup klassikere, men også som følge af det spinkle empiriske grundlag.

I "Video: Brukets tider och platser" giver Karin Lövgren et omhyggeligt dokumenteret øjebliksbillede af brugen af videofilm år 2001, fra videoudlejningsbutikkens indretning, udvalg og kundeadfærd, til receptionssituationen i hjemmet – et medie der har lagt tidligere tiders mediepanikker bag sig

og er blevet et fredsommeligt element i mediehverdagen. Heraf følger måske også kapitlets problem: Det er ganske enkelt svært at sige noget ikke-selvindlysende om videomediet i dag.

Med Erling Bjurströms kapitel "Samlarekretsar: I mediekonsumtionens marginaler" skifter bogen kandidate og går fra de etnografisk-deskriptive bidrag til de to afsluttende teoretiserende analyser (Bjurström, Fornäs). Bjurströms analytiske essay handler om 'samleren' i Benjaminsk forstand, hvor det at samle er former for forbrug der ikke handler om enkeltvarers brugs- og bytteværdi, men om at et samlersubjekt knytter affektive værdier til industrielle vareobjekter, der gøres til genstand for samlerspraksis (bøger, videofilm, serieblade, idobilleder, osv.). Det at samle er altså et gådefuldt urmenneskeligt instinkt, hvis moderne artikulation i forbrugersamfundet kræver analyse og refleksion. Det gør Bjurström så i et fængende ræsonnement med fast forankring i Benjamins analyser af samlere i Paris's passager og med reference til moderne samlere som Nick Hornby's fiktive samler i High Fidelity. Han konstaterer at samlere ikke har gode vilkår i Solna Centrum og opsøger derfor tre samlere i cenrets periferi, bl.a. på en plademesse, for at belyse hvad der konstituerer en moderne samler. Det ville have bragt Bjurström mere i dialog med bogens øvrige bidrag, hvis han havde knyttet en klarere forbindelse mellem 'samleren' og den almindelige forbruger i butikscenret, gennem en nærmere undersøgelse af sidstnævntes affektive investeringer i enkeltstående forbrugsvarer.

Johan Fornäs, der vel må ses som Passage-projektets teoretiske eminence, påtager sig i det omfattende efterord "Mediesamspel i tid och rum" at sammenfatte indsigterne fra de mange enkeltstudier til en syntetiserende oversigt over de mønstre og tendenser der kendetegner mediebrug i forbrugersamfundet. Han inddrager her også de – vigtige – medier, der er underbelyst i case-analyserne fordi de typisk ikke bruges i et butikscenret (computere, ærmedier) eller ikke længere findes i Solnacnetret (biograf). Efterskriftet trækker kun få eksplicite linier til de mange delstudier, og fremstår i stedet som et fyldigt teoretisk ræsonnement over medieanvendelsens tre hoveddimensioner i projektets empiriske arkitektur: mediesamspel, mediekæder (tidsrelationer i (for)bruget), og mediekontekster (rumlige kontekster). Fornäs plæderer her for nødvendigheden af at opgradere analysen af den kulturelle offentlighed, fordi den er lige så vigtig for afklaringen af påtrængende magtspørgsmål som den politiske offentlighed.

I overensstemmelse med den grundlæggende mønstersøgende projektintention, som jeg citerede i indledningen, er efterskriften kendetegnet ved hvad man kunne kalde 'viljen til typologi'. Det gælder fx den glimrende diskussion af 'intermedialitet' og dens relationer til de beslægtede fænomener 'remediering', 'intertekstualitet' og 'konvergens', der slutter med en typologi over intermediale varianter og relationer. Fornäs bemærker selv, at intermedialitetsbegreber er et minefelt (302), og typologien er da heller ikke helt vellykket – men ikke desto mindre tankevækkende.

Efter en kort case-analyse af Solnacnetrets 'biograf der forsvandt', ser Fornäs på relationerne mellem Solnacnetrets markedssfære, lokalsamfundets politiske magthavere og borgernes civile samfund. Med udgangspunkt i fejringen af indvielsen af det ombyggede Solnacnet i 2001 foretages der en magtanalyse, der konkluderer at vi står over for en samfundsmæssig "makrokontext där stat och kapital gemensamt strävar att bygga om snart sagt hela stadens gamle folkhem till et gigantisk och välkontrollerat köpcentrum med total service åt alla kommuninvånare" (335). I samme retning peger metaforer der beskriver cenret som 'glupskt' og repræsentant for 'pengarnas tentakler', og et fremtidsscenario præget af "ett panoptiskt övervakningssamhälle" (335-8).

Det virker her som om bogen, til trods for sin eksplicite erklæring om at totaliteten aldrig er modsigelsesfri, og at der er grund til både at foruroliges og fascineres (345), alligevel henfalder til en klassisk kulturpessimistisk optik, der essentialistisk placerer det kommercielle som entydigt negativt: Nok er der modsatrettede kræfter inden for det kommercielle, men når de har udkæmpet deres kamp, er nettoresultatet alligevel, at det kommercielle påvirker det civile samfund som en negativ kraft, mens 'det gode' udelukkende kan komme fra folkets modstand mod de kommercielle logikker. Alene historien om indførelse af kommercielt TV i de nordiske lande burde give anledning til en mere nuanceret fremstilling, hvor det kommercielle i kraft af modtagerorienteringens nødvendighed tillægges muligheden for positiv og frigørende effekt på fx paternalistiske magtrelationer.

Sammenfattende kan man kun være imponeret af den kollektive kraftpræstation, som forskergruppen kollektivt og enkeltvis har ydet til belysningen af den senmoderne medialiserede forbrugerkultur. Analyserne er sjældent veldokumenterede i etnografiske observationer og interviews, og den overordnede teoretiske optik er frugtbar. Man kan spørge sig

selv, om vekselvirkningen mellem de undertiden meget deskriptive enkeltstudier og efterskriftens teoretisk-sammenfattende overblik en hensigtsmæssig: Mange af analyserne er så stilfærdige i deres kortlægningsambition, og insisterer så meget på 'thick description', at de ikke får fremført eksplicitte kulturalanalytiske pointer om medie- og forbrugskulturens tilstand og retning. Hvis nu Efterskriften var blevet anbragt som indledning til bogen, ville denne læser have fået mere ud af enkeltanalyserne, fordi disse derved mere ville fremstå som illustrationer af det generelle kulturalanalytiske signalement.

Men tilbage står at vi med denne bog har fået forøget vores viden om hvordan mennesker navigerer og interagerer i den hæsblæsende, konvergerende, intermediale samtidskultur. Som rigt facetteret og indsigtfuldt øjebliksbillede af forbruger-

kulturens medier anno 2000 vil bogen have blivende værdi for fremtidige medie- og kulturforskere.

Kim Schrøder
Institut for Kommunikation
Roskilde Universitetscenter

Referencer

- Erling Bjurström, Johan Fornäs, Hillevi Ganetz (2000)
Det kommunikativa handlandet. Kulturella perspektiv på medier och konsumtion, Nora: Nya Doxa 2000.
- Karin Becker, Erling Bjurström, Johan Fornäs, Hillevi Ganetz (red.) *Passager. Medier och kultur i ett köpcentrum*. Nora: Nya Doxa 2001.